

Висновки. У підсумку ми вважаємо доцільним охарактеризувати творчо-педагогічну діяльність Миколи Семеновича Самокиша, як спрямовану на розвиток українського мистецтва на засадах абсолютно реалістичного відношення до технічно-стилістичних, жанрових та тематичних принципів образотворчості. За переконаннями великого майстра, доля українського живопису – триматися декількох основних принципів – професійності, реалістичності і свободи.

Перспективи подальших досліджень. Обрана тема дослідження передбачає широкий спектр подальшої науково-дослідної роботи в області вивчення творчості М.С.Самокиша, зокрема детального дослідження окремих періодів його творчо-педагогічної діяльності.

Список використаних джерел

1. Зубов Е. Руководитель батальной мастерской Николай Самокиш / Егор Зубов // Декоративное искусство. – 2006. - №4. – 60 с.
2. Ковальчук О. Традиції та новаторство в педагогіці М. Самокиша і К. Тразименка / Олена Ковальчук // Образотворче мистецтво. – 2003. - №3. – 120 с.
3. Крымское республиканское учебное заведение "Художественное училище им. Н.С. Самокиша", Симферополь: изд.дом "Скиф", 2007. – 119 с.
4. Немцова В. С. Творческое кредо Н. Самокиша – мастера батального жанра / Валентина Сергеевна Немцова // Галерея искусств. – 2008. - № 7-8. – 45 с.
5. Полканов А. Н. С. Самокиш: жизнь и творчество (к 100-летию со дня рождения), 1860-1960 / Александр Полканов. – Симферополь: Крым, обл. кн. изд., 1960. – 120 с.
6. Самокиш М. С. Як я став художником / Микола Семенович Самокиш // Живі традиції: українські радянські художники про себе і свою творчість. – К., 1985 – 57 с.
7. Самокиш Н. С. О времени и о себе / Николай Семенович Самокиш // Искусство. – 1963. - №2. – 78 с.
8. Чернов Л. Умайстерні Самокиша / Леонид Чернов // Прапор. - 1968. - №6. - 96 с.

Щербина В.Г.
Криворізький державний педагогічний університет

РОЗВИТОК «ГНУЧКИХ» КОМПОЗИЦІЙНИХ УМІнь У ПІДГОТОВЦІ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ З МИСТЕЦТВА

Анотація. Стаття присвячена проблемі формування «гнучкого» композиційного уміння як визначальної дії в композиційній творчій діяльності студентів.

Ключові слова: композиція, гнучкість, пластичність, композиційні вміння, навичка, система композиційних вправ.

Аннотация. Статья посвящена проблеме формирования «гибких» композиционных умений как определенного действия в композиционной творческой деятельности студентов.

Ключевые слова: гибкость, пластичность, композиционные умения, навыки, система композиционных упражнений.

Annotation. Article is devoted a problem of formation of "flexible" composite abilities as certain action in composite creative activity of students.

Keywords: flexibility, plasticity, composite abilities, skills, system of composite exercises.

Постановка проблеми. У теперішній час уявлення про глобальну роль образного мислення у творчому процесі беззаперечні. Беручи за основу питання художньої освіти студентів і формування їх особистості у прос-

торі образотворчого мистецтва необхідно пов'язати ці явища з вивченням курсу «Композиція» як одним з найбільш ефективних чинників, які забезпечують гнучкі можливості для наукового та художньо-творчого експериментування.

«Композиція» є базовою навчальною дисципліною, яка входить в державний стандарт навчальних предметів на художньо-графічних факультетах і, як навчальний предмет, інтегрує знання, уміння і навички, набуті студентами при засвоєнні інших спеціальних предметів.

Тільки в процесі виконання навчальних завдань з композиції реалізуються між предметні зв'язки і виростає професійний кваліфікаційний рівень майбутнього фахівця художнього напрямку.

Існує аксіоматичне положення: композиційна діяльність майбутнього фахівця, рівень його кваліфікації визначається тим, наскільки він оволодів спеціальними вміннями. Відомо що вміння – це складні комплексні дії, які формуються при включенні студентів у композиційну діяльність.

Таким чином, композиційне вміння є одним із визначальних критеріїв результативності підготовки майбутнього вчителя-художника, дизайнера.

Аналіз сучасних досліджень та публікацій. Проблема формування композиційних умінь та навичок студентів в навчальному процесі і її вирішенні безпосередньо пов'язується з удосконаленням навчально-виховного процесу.

Цим питанням (педагогам, психологам, дидактам)завжди приділялася значна увага.

У педагогічній літературі досить широко розкрито загально дидактичний аспект пізнавальних і творчих умінь (А.Н.Плексюк, П.А.Рудік, І.Я.Лернер, С.А.Сисоева, І.С.Якименська та ін.).

Психологічні аспекти досліджуваної проблеми розглядалися в працях вчених: А.П.Леонтьєва, С.А.Рубінштейна, О.П.Рудницької, Н.Ф.Тализіної та ін.

Проблему художньої творчості досліджували: М.М.Волков, Б.Н.Моляко, Б.С.Моляко, В.А.Раппопорт та ін.

Отримані результати. Суттєвим фактором формування та розвитку композиційних умінь та навичок є вихідний рівень набутих знань сформованих зображувальних умінь та навичок композиційних уявлень, необхідно визначити, що становлення, формування первинних композиційних уявлень, композиційних умінь та навичок – це прерогатива перш за все всього навчального курсу навчання композиції. Вся ця система як внутрішній психологічний механізм художника-початківця включає у процес вирішення більш складних композиційних задач (композиційного мислення).

У розвитку вдосконалення композиційного мислення безпосереднє значення мають якість сформованих початкових дій, «первинних» художньо-образних уявлень, просторових образів, композиційних уявлень, тобто того що по суті складають психологічну основу, підвищуючи професійну свідомість.

Значення первинних уявлень і понять формування понятійного і категоріального важко переоцінити це в буквальному змісті – «перша цеглина» (фундамент) на якому стоїть (знаходиться) вся система знань і умінь майбутнього художника.

Становлення такої «інфраструктури» (первинних композиційних уявлень, художньо-образних, композиційних умінь та навичок здійснюються на початкових курсах в процесі навчання всіх спеціальних дисциплін і зокрема композиції. Значного результату у формуванні названих якостей у майбутнього спеціаліста досягається за рахунок так званого курсу «формальної» композиції [6].

У процесі формування художнього образу, уявленню, відводиться особливе місце у порівнянні з іншими формами почуттєвого пізнання – відчуттям та сприйняттям - це пов'язане з тим, що уявлення особливе місце відводиться у порівнянні з іншими формами почуттєвого пізнання - відчуттям та сприйняттям. Це пов'язане з тим, що уявлення містить в собі узагальнення і абстрагування – процеси в значній мірі притаманні художній творчості. Ще І.М.Сеченов писав, що «уявлення є розумова форма, не зрівняно багатіша змістом, аніж попередній їм ступінь - розчленований почуттєвий вигляд – синтетична форма, в якій вміщується все, що людина знає про предмет» [5, с.289].

У загальній педагогіці результати узагальнення розглядаються в якості одного із основних дидактичних принципів. Глибокі і міцні знання виникають лише у ході усвідомленого їх засвоєння і залежать від послідовності їх викладання і закріплення на практиці. Однією із дидактичних закономірностей є розвиваючий характер навчання. Зв'язок і залежність психічного розвитку особистості від навчання була визнана не так давно. Відомо, що вже К.Д.Ушинський був старанним прихильником розвиваючого навчання, він стверджував про пряму залежність розумового розвитку від змісту навчання.

Л.С.Виготський висловлював думку про наявність доволі складних взаємовідносин між навчанням і розвитком. Правильно організоване навчання завжди повинно випереджати розумовий розвиток, йти попереду і слугувати джерелом нового розвитку. Він висунув положення про два рівня розвитку учня. Перший рівень – «рівень актуального розвитку» - це особистий рівень підготовленості, при якому учень може самостійно працювати. Другий – більш високий рівень Л.С.Виготський назвав «зоною найближчого розвитку», маючи на увазі що суб'єкт не може поки вирішувати проблеми сам, але з чим справляється з деякою допомогою. На його думку, ті завдання, які учень вирішує за допомогою інших, за підказкою педагога, завтра він буде виконувати все самостійно. Тобто, все що входило в «зону найближчого розвитку», в процесі навчання перейде на «рівень актуального розвитку» [1, с.90].

Таким чином, «зона найближчого розвитку» створюється навчанням, яке випереджає розвиток особистості, до того ж кожний ступінь навчання повинен спиратися на досягнутий рівень розвитку і цілеспрямовано підготувлювати наступні ступені.

Реалізація цього важливого дидактичного положення передбачена в створенні системи практичних вправ з композиції двома рівнями в навчальному процесі: «актуалізацією», тобто, відновлення попереднього практичного досвіду і розвитком та вдосконаленням композиційних умінь та навичок [6, с.14].

Велику роль у реалізації цих дидактичних принципів відіграє методично правильно побудована система практичних вправ, яка відповідає визначеним психолого – педагогічним вимогам. Система практичних вправ побудована таким чином, щоб можна було досягти формування самостійного використання цього досвіду у відмінних композиційних ситуаціях, застосування набутих знань, умінь і навичок у вирішенні нових творчих задач. Іншими словами, композиційні вправи повинні формувати «гнучкі» уміння та навички, яким притаманні пластичність, рухливість, пристосованість до відмінних композиційним ситуаціям в залежності від поставленої мети, ідеї твору.

Дослідження педагогів і психологів підтверджують, що найбільш довершеним шляхом глибокого осмислення, вдосконалення і систематизації знань, формування необхідних умінь та навичок – це шлях включення студентів в практичну композиційну діяльність. Оцінюючи ефективність системи композиційних вправ ми спиралися на відоме положення, яке висловив Л.Б.Ігельсон про «ефективне засвоєння понять і правил, закономірностей відбувається в процесі його застосування і що вправа – це насамперед свідомо цілеспрямована діяльність учіння» [2, с.32].

У цьому зв'язку насамперед повинна бути акцентована роль раціональної свідомості в реалізації цього аспекту навчального процесу.

Система композиційних вправ, і її специфіка спирається на чинники, що характеризують динаміку психічних та фізичних процесів, які сприяють формуванню та розвитку композиційних умінь, композиційного мислення в образотворчому мистецтві.

У визначенні психолого-фізіологічних основ навчальних практичних вправ з композиції ми виходили із положень сучасної психології, даних (основ) фізіології про механізми психічної діяльності людини.

Процес опанування студентами знаннями, формування у них умінь і навичок, як вважають вчені-психологи, відбувається при створенні в корі великих півкуль головного мозку тимчасових нервових зв'язків. Формування цих зв'язків являє собою складний процес аналітико-синтетичної діяльності кори головного мозку. При дуже частому і регулярному повторенні процесів збудження і гальмуванні створюється так названий «динамічний стереотип», який являє собою утворення міцно закріплених рухомих систем або комплексів умовних рефлексів.

У навчальному процесі, зокрема при вивченні спеціальних дисциплін (малюнок, живопис, композиція) постійно відбувається утворення нових динамічних стереотипів, які позитивно впливають на успішне оволодіння студентами знаннями, вміннями та навичками.

Вироблення динамічного стереотипа становить важку для нервової системи задачу, разом з цим підтримання вже виробленого не потребує значного напруження корової діяльності.

Ще І.П.Павлов підкреслював значення вправ які повторюються для закріплення створених у корі головного мозку нервових зв'язків. Тільки розвиваюче навчання, яке вимагає такого рівня засвоєння студентами знань, сформованих умінь та навичок, при якому вони в майбутньому зуміють самостійно застосувати їх у нових умовах.

Однак вправи в художній педагогіці мають свою специфіку. Яка за часту приводить до деяких внутрішніх протиріч. Особливо ці протиріччя відбуваються при зіткненні свідомого контролю своїх дій з тенденцією до автоматичності, або, як вважають в художній практиці до визначених композиційним прийомом й користування ними як усюдисущими шаблонами у своїй композиційно-творчій діяльності.

Ця автоматизація зводиться до процесу, при якому помітно слабшає участь свідомості і довільної уваги до своєї роботи. В той же час вміння та навички, ніколи, в особливості у навчанні композиції не слід зводити до такого рівня автоматичності, яка призведе до виключення свідомого контролю та аналізу. Дослідження (спостереження) показують, що в тих випадках, коли композиційне вміння та навички переходять таку межу (автоматичність) виникає небезпека «надуманості» вміння і навички і композиція втрачає свою оригінальність і виразність. У зв'язку з цим, для того щоб те чи інше композиційне вміння, навичка були цілеспрямовано використані при вирішенні відмінних композиційних задач, вони повинні володіти визначеною «гнучкістю», «пластичністю», що знаходяться у протиріччі з автоматизмом» [4, с.39]. А.С.Риндін у своєму дослідженні розглядає формування навичок в процесі навчання живопису й вважає, що вона (навичка) повинна забезпечити «достатню автоматичність, але зберігаючи при цьому необхідну пластичність» [4, с.93]. Це на перший погляд, несумісні якості можуть бути виховані тільки при додержанні визначених умов.

«Одним з цих умов, - стверджує А.С.Риндін, - є створення в процесі навчання живопису різноманітних ситуацій, які моделюють варіантні умови дійсності. При досягненні визначеного рівня автоматичної навички від студента вимагається вирішення задач на межі, яка відділяє його від завченого прийому» [4, с.94].

За нашим глибоким переконанням умовами формування «гнучкого», композиційного вміння і навички є різноманітність композиційних ситуацій, обумовлених відмінними умовами практичних вправ з композиції.

Практика створеної системи композиційних вправ яка націлена на формування «пластичного» уміння і навички має ще й перевагу і, вона мабуть сама важлива. Ця якість дає можливість розповсюдження цього пластичного уміння і навички, і на інші композиційні ситуації, для яких воно первинне і не були призначеним. Сутність цього полягає в розвитку таких умінь та навичок які при визначених умовах призводить до узагальнення.

Дякуючи узагальненням, вище розглянутих, виявляється можливим використання того чи іншого уміння та навички не тільки за визначеним спрямуванням, але й за аналогією.

У тих випадках коли викладачу вдається стимулювати формування таких узагальнень на основі композиційного уміння та навички у студента складаються та розвиваються визначені композиційні здібності і тим самим сприяють розвитку композиційного мислення і активації творчого процесу.

Визначення умов для створення таких узагальнень залежить не тільки від природи композиційного бачення, але й методів його виховання. Сутність вправи як специфічного засобу навчального процесу складається в навмисно створенні максимально сприятливих умов для вирішення конкретної композиційної задачі.

Вправи дозволяють аналізувати об'єктивні закони композиції, формалізувати із цілої низки композиційних засобів «працюючих» у творі на ідею автора, одного або декількох, вивчити, відпрацювати і інтерпретувати з метою більш досконалого пізнання теорії та практики композиційної творчості, тобто, в основі всього лежить синтез теоретичних основ композиції і художньо – композиційної практики.

Міцне і усвідомлення засвоєння і інтенсивне накопичення практичного досвіду можливе лише в тому випадку, коли всі складові навчально процесу містять педагогічно ефективні вправи.

Висновки. Підсумовуючи, ми доходимо до висновку, що формування «гнучкого» композиційного вміння системою практичних вправ з композиції, які забезпечують розвиток творчих здібностей, повною мірою можна вважати однією з педагогічних умов, що сприяють підвищенню фахового рівня майбутніх вчителів образотворчого мистецтва та дизайнерів.

Список використаних джерел

1. Выготский Л. С. Психология искусства / Лев Семенович Выготский. - М.: Педагогика, 1987. - 341 с.
2. Ительсон Л. Б. Лекции по современным проблемам обучения / Лев Борисович Ительсон. - Владимир: ВПИ, 1877. - 384 с.
3. Моляко В. А. Психологические вопросы выявления одаренности / Валентин Алексеевич Моляко. - К.: Об-во «Знання» Україна, 1996. - 56 с.
4. Рындин А. С. Световая и цветовая среда в живописи / Александр Семенович Рындин // Вопросы теории и методики преподавания художественно-графических дисциплин. - Краснодар: КГПИ, 1975. - 237 с.
5. Сеченов И. М. Избранные произведения / Иван Михайлович Сеченов. - М.: Из-во АН СССР, 1952. - 389 с.
6. Щербина В. Г. Практична композиція: [навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів] / Володимир Григорович Щербина. - Кривий Ріг: «Видавничий дім», 2009. - 179 с.